



Det livslånga lärandet och studiestödet

Vi gör studier möjligt.



Det livslånga lärandet och studiestödet

Centrala studiestödsnämnden (CSN)

Producent

CSN, Kunskap om studiestödet
851 82 Sundsvall
060-18 60 00

Förfrågningar

Carl-Johan Stolt 0480-44 72 87
carl-johan.stolt@csn.se

Innehåll

| | |
|--|-----------|
| Sammanfattning | 4 |
| 1. Vad är livslångt lärande? | 6 |
| 2. Vad påverkar behovet av utbildning under livets gång? | 6 |
| 3. Hur stora är utbildningsbehoven i Sverige? | 7 |
| 4. Vad kan få en äldre person att börja studera? | 8 |
| 5. Hur många äldre studerar och hur många har studiestöd? | 8 |
| 5.1 Antal studerande och antal studiestödstagare..... | 8 |
| 5.2 Antal studerande 40 år eller äldre med olika typer av studiestöd | 10 |
| 6. Studier utan respektive med studiestöd | 12 |
| 6.1 Studerande som studerar utan studiemedel..... | 12 |
| 6.2 Vilka studerar med studiestöd och hur används stödet? | 14 |
| 7. Hur är genomströmningen för äldre studerande och vilken påverkan har studiestödet? | 19 |
| 8. Hur klarar de som studerar i högre ålder att återbetala sina lån? | 20 |
| 9. Vilka avvägningar måste göras när det handlar om att ge studiestöd till äldre? | 21 |
| Referenser | 24 |

Sammanfattning

Vad är livslångt lärande?

På 1960- och 70-talen ansågs livslångt lärande vara en livslång individuell fortbildning som främst syftade till självbildning, egen utveckling och frigörelse. Från sent 1980-tal har tanken på livslångt lärande istället kommit att bli ett led i en strategi för ekonomisk utveckling. I denna rapport ser vi alla studier på utbildning som berättigar till studiestöd från och med det år den studerande fyller 40 år, som livslångt lärande.

Hur många som är 40 år eller äldre studerar och har studiestöd?

Under 2018 studerade 128 100 personer som var 40 år eller äldre. Av dessa var 90 400 kvinnor (71 procent) och 37 700 var män (29 procent). Antalet har ökat sedan 2014 och ökningen var störst på folkhögskolor och inom yrkeshögskolan.

Av de studerande hade 36 000 personer, eller motsvarande 28 procent, studiestöd. Andelen kvinnor var 74 procent av studiestödstagarna. Lånebenägenheten, det vill säga andelen av studiemedelstagarna som tar lån, är högre bland män än bland kvinnor. Detsamma gäller andelen som får tilläggs lån och merkostnadslån.

Vilka studerar utan respektive med studiestöd?

De äldre som studerar utan studiemedel vid högskola och yrkeshögskola har relativt höga inkomster som tyder på att de ofta är yrkesarbetande. För många bedrivs studierna därmed vid sidan av arbetet. Inkomsterna är betydligt lägre för dem som studerar utan studiemedel vid komvux eller folkhögskola. Vid komvux har en hög andel av de studerande utländsk bakgrund. Vid folkhögskola är många av de äldre som studerar utan att ha studiemedel pensionärer eller studerar för sitt eget intresse eller nöjes skull.

De som studerar utan att ha studiemedel studerar väldigt ofta på deltid. Inom flera skolformer är det också en hög andel som studerar på distans. Den kvinnliga dominansen bland äldre som studerar är genomgående hög, oavsett hur studierna finansieras.

Användningen av studiestöd minskar för varje år som de studerande blir äldre. Även låntagandet minskar och lånebenägenheten är låg bland de äldsta. De studerande som ändå har studiemedel och tar lån tycker dessutom att studiemedlen räcker dåligt.

Trots den upplevda otillräckligheten är studiemedlen viktiga för att äldre studerande ska börja studera – 67 procent av studiemedelstagarna svarade ”nej” eller ”nej, troligen inte” på frågan om de hade börjat studera, även om det inte hade funnits statligt studiestöd då de började. Dessa kan anses vara rekryterade av studiemedlen.

Vad bör påverka hur studiestödet till äldre utformas?

Forskning visar att statliga insatser, till exempel i form av studiestöd, fungerar bättre om de genomförs tidigare i människors liv än om de genomförs senare. Det beror bland annat på att avkastningen av att studera senare i livet är lägre dels på grund av att den som studerar förlorar högre inkomster under studierna, dels på grund av att arbetslivserfarenhet före studierna värderas lägre på arbetsmarknaden, samt på att tiden i yrkeslivet blir kortare efter studierna.

Detta utesluter inte att studiestöd ändå kan ges för utbildning i högre åldrar, särskilt om det har satsats för lite tidigare eller om det ges till dem som gjort felaktiga val. Även förändrad efterfrågan på arbetskraft kan vara skäl för sådana satsningar. De flesta forskningsresultat tyder på att satsningar blir mest framgångsrika om de görs riktade gentemot yrkesutbildning.

Ett av studiestödets mål är att det ska ha en god effekt på samhällsekonomin över tiden, något som hittills mestadels har tolkats som att de lån som tas ska betalas tillbaka fullt ut. De låntagare som tar studiemedlens lånedel måste därför ges en rimlig möjlighet att återbetala lånet.

Det finns olika sätt att förbättra förutsättningarna att lån återbetalas i sin helhet, även om de ges till äldre. Ett indirekt sätt är att begränsa möjligheten att ge lån till äldre, vilket innebär att skuldsättningen begränsas. Detta sker i dag genom den så kallade lånetrappan. Ett annat sätt är att höja åldern för återbetalningen av lånet, så att låntagarna får fler år på sig att återbetala studieskulder innan de skrivs av. Ytterligare ett sätt kan vara att ge äldre studerande mer bidrag och mindre lån.

Samtliga alternativ har såväl för- som nackdelar. En justering av lånetrappan gör att det blir lättare att ta lån och att studera i högre åldrar, men innebär att det samtidigt blir svårare att återbetala de lån som tas. En höjd återbetalningsålder ger längre tid att betala på lånet, men en höjd ålder för avskrivning av lån riskerar att främst drabba låntagare som inte har kunnat återbetala sin studieskuld på grund av att de haft låg inkomst. Mer bidrag och mindre lån gör studier attraktiva, men riskerar samtidigt att översubventionera utbildning för äldre. Det kan innebära att insatsen inte blir samhällsekonomiskt lönsam eller till att studier senareläggs.

1. Vad är livslångt lärande?

Vad är livslångt lärande? Tidigare, på 1960- och 70-talen, ansågs livslångt lärande vara en livslång individuell fortbildning som främst syftade till självbildning, egen utveckling och frigörelse. Från sent 1980-tal har tanken på livslångt lärande istället kommit att bli ett led i en strategi för ekonomisk och teknisk utveckling. Livslångt lärande var alltså till att börja med ett begrepp som främst syftade på individens egen bildning, men har senare kommit att bli ett mer ekonomiskt inriktat begrepp.¹

För att det på ett meningsfullt sätt ska gå att tala om livslångt lärande i denna rapport behöver vi definiera vad vi menar med livslångt lärande. Mot bakgrund av att det är svårt att veta vilket syfte studerande har med sina studier definierar vi alla studier på utbildning som berättigar till studiestöd från och med det år den studerande fyller 40 år, som livslångt lärande.² Detta gäller oavsett om det är återkommande studier eller ”nya”, något som annars skulle kunna ha betydelse. Främst återkommande studier skulle i andra sammanhang kunna anses vara livslångt lärande samtidigt som nya studier inte skulle behöva vara det. Och definitionen innehåller vidare en begränsning till sådan utbildning som ger rätt till studiestöd, vilket alltså utesluter till exempel självstudier utanför utbildningsväsendet.

2. Vad påverkar behovet av utbildning under livets gång?

Det finns en rad faktorer som påverkar behovet av utbildning under livets gång, bland annat följande:

- Förändringar på arbetsmarknaden,
- arbetslöshet och konjunktur,
- befolkningens utbildningsnivå,
- felval i yngre år,
- yrkeslivets längd och åldersgränser i pensionssystemet,
- individens kompetensbehov, och
- intresse och vetgirighet.

Listan ska inte ses som uttömmande, utan kan läsas som exempel på faktorer som påverkar utbildningsbehovet. Det går sannolikt inte att göra en helt fullständig lista där alla faktorer finns med.

¹ Ellström m.fl. (1996).

² I något fall används åldersgränsen 47 år, det vill säga den ålder då rätten att ta lån begränsas inom studiemedelssystemet.

3. Hur stora är utbildningsbehoven i Sverige?

Kraven på kompetens är svåra att uttala sig om såväl inom ett specifikt yrkesområde som för arbetsmarknaden i stort. Det är svårt att genomföra empiriska studier som kan ta reda på och redogöra för detta kompetensbehov.³

Arbetsmarknadens behov av arbetskraft har på senare tid tyckts tudelat. Tendensen är att det sker en tillväxt både bland personer med höga och låga kvalifikationer.⁴

Arbetsmarknadens parter genomför emellanåt undersökningar om kompetensbehovet på arbetsmarknaden i stort eller sektorsvis. Svenskt Näringsliv genomför till exempel en rekryteringsenkät. Denna enkät har genomförts sedan 1999 och genomfördes senast i slutet av 2017.⁵

Av företagen som deltog i undersökningen 2017 hade 69 procent försökt att rekrytera minst en person, en ökning med 27 procent jämfört med 2010. Resultatet visar att drygt vart fjärde rekryteringsförsök misslyckades. Svårast att rekrytera var det för företag inom sektorerna bygg och installation, transport samt inom industrin.

Den mest efterfrågade utbildningsnivån var utbildning från gymnasieskolans yrkesprogram. Nästan hälften av företagen som försökt att rekrytera ville anställa medarbetare med sådan utbildning. Vidare svarade 31 procent av företagen att de försökt rekrytera medarbetare med högskole- eller universitetsutbildning, 27 procent hade försökt rekrytera medarbetare med yrkeshögskola eller annan eftergymnasial yrkesutbildning, 14 procent personer med gymnasieskolans högskoleförberedande program och 1 procent hade eftersökt personer med forskarutbildning.

Enkätsvaren i Svenskt Näringslivs undersökning visar på ett syfte med livslångt lärande, nämligen att utbilda sig för arbetsmarknaden. Enkätsvaren kan ge en uppfattning om hur stort utbildningsbehovet är sett till företagets behov av att rekrytera. De ger således en uppfattning om den definition av det livslånga lärandet som har ett ekonomiskt perspektiv. Behovet sett ut den tidigare definitionen, som anknyter till individens bildning, är givetvis mer svårbedömt – hur många bedömer att de har ett behov av att fortbilda eller bilda sig och funderar på att göra det?

³ Ellström m.fl. (1996).

⁴ Riksrevisionen (2016).

⁵ Nordström, Emelie (2018). Enkäten innebar att det skickades en förfrågan till ca 19 000 företag och undersökningen besvarades av ca 6 000, det vill säga med en svarsfrekvens på 31 procent.

4. Vad kan få en äldre person att börja studera?

Vilka faktorer påverkar en persons val att börja studera lite senare i livet? Givetvis kan en rad olika faktorer påverka en persons val att studera. Här följer några exempel.

- Avkastning av studierna – vad ger utbildningen för framtida inkomster, särskilt jämfört med de nuvarande?
- Yrkesbehov – behövs utbildning för att klara av sitt yrke och för att behålla det?
- Arbetsmarknadens krav – behövs utbildning för att behålla platsen på arbetsmarknaden utan att riskera arbetslöshet?
- Ekonomiska möjligheter att studera – finns det ekonomiska möjligheter att studera genom att göra det parallellt med arbetet, genom besparingar, stöd från familjemedlemmar eller med studiestöd (med eller utan lån)?
- Påverkan av familj och vänner – har vännerna en uppmuntrande attityd till studier och utbildning?
- Studieintresse och vetgirighet – finns det intresse av att lära nytt?

5. Hur många äldre studerar och hur många har studiestöd?

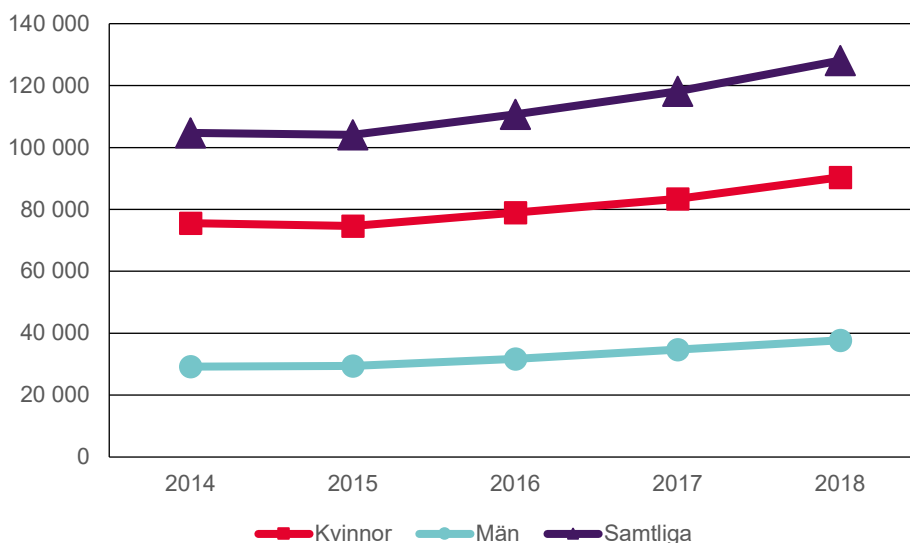
5.1 Antal studerande och antal studiestödstagare

För undersökningen har data över antalet studerande inhämtats från Statistiska centralbyrån (SCB). De uppgifter som har hämtats in avser studerande på folkhögskola, komvux, yrkeshögskola, universitet och högskola samt studerande utomlands i åldrarna 40–75 år.⁶

Under 2018 studerade 128 100 personer i dessa åldrar inom någon av utbildningsformerna. Av de studerande var 71 procent kvinnor och 29 procent var män. Den kvinnliga dominansen inom utbildningsområdet ökar med stigande ålder. Mellan åren 2014 och 2018 ökade dock antalet män som studerar andelsmässigt mer än antalet kvinnor.

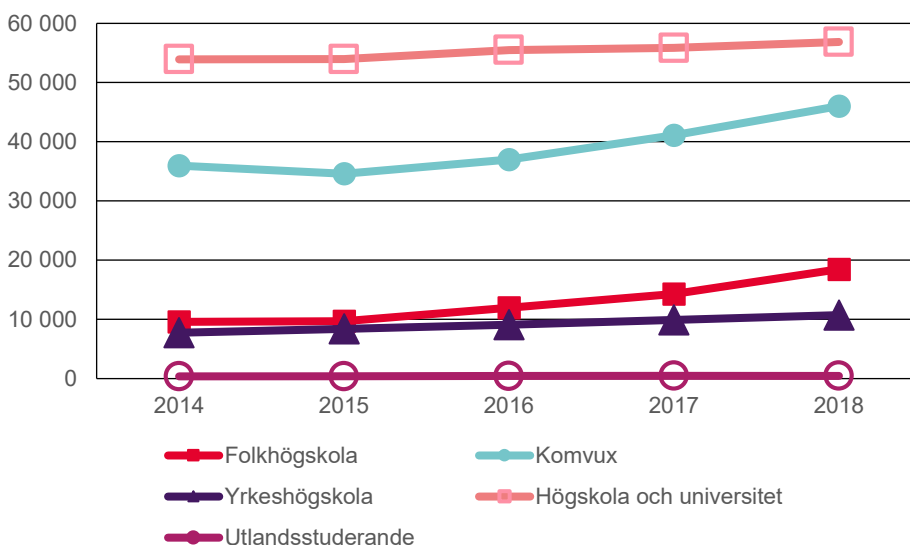
⁶ Det finns inga data över antalet studerande på andra studiestödsberättigande utbildningar som inte har studiestöd. Studerande utomlands avser enbart studerande med studiestöd i åldrar 40–56 år.

Studera 40 år eller äldre, fördelat efter kön, 2014-2018



Fördelas istället siffrorna efter skolformerna framgår att ökningarna av antalet studerande framför allt har skett vid folkhögskolor (93 procent), yrkeshögskolor (38 procent) och vid komvux (28 procent). Studerandetalen ökar även inom övriga skolformer, men andelsmässigt inte lika mycket. Antalet studerande 40 år eller äldre vid högskolan ökade exempelvis med 5 procent mellan 2014 och 2018.

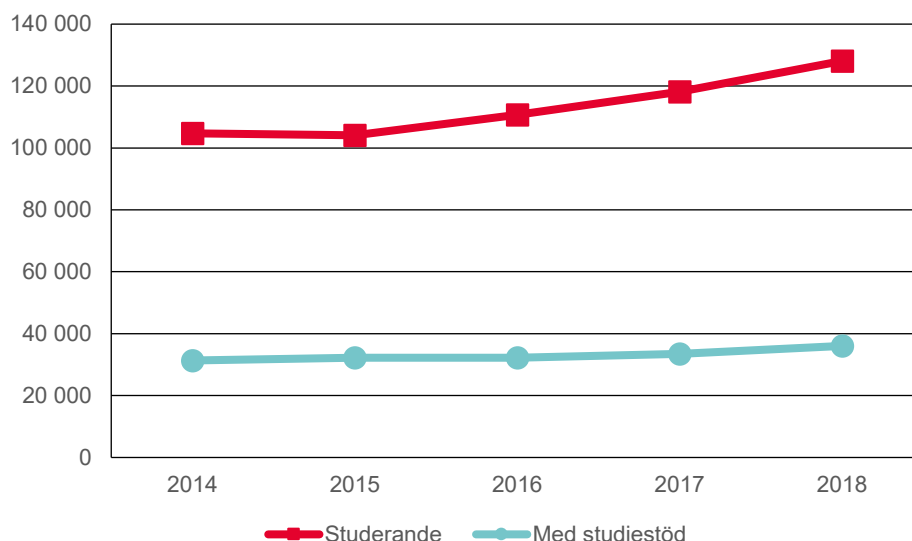
Studera 40 år eller äldre. Utveckling per skolform 2014-2018



Antalet studerande som är minst 40 år och som har studiemedel eller studie-startsstöd har ökat från 31 300 till 36 000. Under 2018 var knappt 74 procent kvinnor och drygt 26 procent var män. Ökningen är därmed mindre än ökningen av antalet studerande, vilket innebär att andelen som har studiestöd

från och med 40 års ålder har minskat.⁷ Andelen som har studiestöd minskar med stigande ålder – andelen var exempelvis 12 procent av dem som studerade vid 56 års ålder under andra halvåret 2016, jämfört med 28 procent av samtliga som var 40 år eller äldre.

Antalet studerande och antalet med studiestöd, 2014-2018



Är studerandantalet rimligt i förhållande till behov och efterfrågan? Och svarar antalet studiestödstagare mot efterfrågan på studiestöd? Detta är, som även nämns ovan, frågor som är mer eller mindre omöjliga att svara på. Sett till arbetsgivares rekryteringsförsök under den passerade högkonjunkturen går det dock att anta att studerandetalen varit lite för låga. Efterfrågan på studiestöd överstiger alltid antalet som har studiestöd med åtminstone de som får avslag på sina ansökningar. Hur mycket högre studerandetalen borde ha varit och hur stor efterfrågan på studiestöd egentligen är, är dock omöjligt att säga med någon form av exakthet.

5.2 Antal studerande 40 år eller äldre med olika typer av studiestöd

Antalet som studerar med studiestöd uppgick alltså till drygt 36 000 under 2018, vilket utgjorde 28 procent av dem som studerade och var 40 år eller äldre. I tabellen nedan fördelas studiestödstagarna efter typ av studiestöd och utbildningsnivå. Eftersom en studerande dels kan ha både studiemedel och studiestartsstöd, dels kan ha studiestöd för mer än en utbildningsnivå, överstiger antalet studerande det antal som anges i diagrammet ovan.

Kvinnorna utgör alltså en mycket hög andel av dem som studerar med studiestöd, sammantaget knappt 74 procent. Högst är andelen bland dem som

⁷ För orsaker till andelsminskningen, se CSN (2018b).

studerar med studiemedel på grundskole- och gymnasienivå. Andelen kvinnor är lägst bland dem som studerar med studiestartsstöd.

Antal respektive andel studerande 40 år eller äldre med olika typer av studiestöd¹, fördelat efter utbildningsnivå¹ och kön, 2018

| | | Studiemedel | | | | Studiestartsstöd | | |
|----------------------|---------|-------------|----------------|----------|--------------|------------------|--------|----------------|
| | | Bidrag | Tilläggsbidrag | Grundlån | Tilläggs-lån | Mer-kostnads-lån | Bidrag | Tilläggsbidrag |
| Grundskole-nivå | Kvinnor | 3 219 | 67 % | 28 % | 2 % | 0 % | 581 | 66 % |
| | Män | 1 032 | 58 % | 41 % | 5 % | 1 % | 376 | 72 % |
| | Totalt | 4 251 | 65 % | 31 % | 3 % | 0 % | 957 | 68 % |
| Gymnasie-nivå | Kvinnor | 9 702 | 62 % | 49 % | 14 % | 2 % | 710 | 60 % |
| | Män | 3 174 | 53 % | 65 % | 22 % | 6 % | 434 | 58 % |
| | Totalt | 12 875 | 60 % | 52 % | 16 % | 3 % | 1 144 | 59 % |
| Efter-gymnasial nivå | Kvinnor | 15 022 | 67 % | 63 % | 26 % | 7 % | - | - |
| | Män | 5 448 | 58 % | 73 % | 33 % | 12 % | - | - |
| | Totalt | 20 470 | 65 % | 66 % | 27 % | 8 % | - | - |

¹ Fördelningarna efter typ av studiestöd och utbildningsnivå innebär att en studerande kan förekomma i mer än en kategori. Antalet studiestödstagare i tabellen överstiger därmed antalet i diagrammet ovan.

Bland de män som studerar är lånebenägenheten högre än bland kvinnorna. Detsamma gäller andelen som får tilläggs-lån och merkostnads-lån. För att kunna få tilläggs-lån måste den sökande haft viss inkomst innan studierna påbörjas. Att andelen män är högre än andelen kvinnor beror både på att männen har högre inkomst än kvinnorna innan de börjar studera och på att män lånar i högre utsträckning än kvinnor. Fler kvinnor än män har dock tilläggsbidrag för barn.

Andelen som har tilläggs-lån är mycket låg på grundskolenivå, vilket beror på att många som studerar på den nivån har invandrat till Sverige. Dessa har ofta inte haft en anställning eller liknande innan de börjar studera och har därför inte heller haft den nödvändiga inkomsten året innan studierna påbörjas. Dessutom är viljan att ta lån låg.

De utbetalda beloppens storlek minskar med stigande ålder. Minskande bidragsbelopp med stigande ålder är särskilt tydligt bland dem som studerar på eftergymnasial nivå. Det beror främst på att tiden i utbildning blir kortare ju äldre den studerande är. När det gäller lån beror lägre lånebelopp också på att benägenheten att ta lån minskar ju äldre de studerande är och på att vissa inte kan få något lån (se nedan). Även när det gäller lån är minskningen av de

utbetalda beloppen en tydligare trend på den eftergymnasiala nivån än på gymnasie- eller grundskolenivå.

6. Studier utan respektive med studiestöd

6.1 Studerande som studerar utan studiemedel

Höga inkomster hos många som inte har studiemedel

I det föregående avsnittet redovisades antalet studerande och antalet studerande som har studiestöd. I detta avsnitt tittar vi lite noggrannare på vilka som studerar från och med 40 års ålder.⁸

Vid *komvux* studerade knappt 25 000 personer som var 40 år eller äldre under hösten 2016. Av dem studerade 17 400 utan studiemedel och 7 600 hade studiemedel. Jämfört med dem som hade studiemedel studerade de som inte hade studiemedel mycket oftare på deltid. Av dem som inte hade studiemedel studerade hela 76 procent på deltid, jämfört med 27 procent av dem som hade studiemedel. De som inte hade studiemedel hade också mycket högre genomsnittlig inkomst i form av lön – de utan studiemedel tjänade 184 000 kronor jämfört med 81 000 bland dem som hade studiemedel.

Inkomsterna för dem som studerade under hösten 2016 i någon av de fyra skolformerna finns i tabellen nedan. Inkomsten avser lön under hela kalenderåret 2016.

Löneinkomster för studerande 40 år och äldre som inte har studiestöd¹, kronor, inkomståret 2016

| | Komvux | Folkhögskola | Yrkeshögskola | Högskola och universitet |
|---------------|---------|--------------|---------------|--------------------------|
| P25 | 217 | 0 | 127 899 | 230 170 |
| Medelinkomst | 183 519 | 135 209 | 279 397 | 339 523 |
| Medianinkomst | 187 593 | 8 785 | 304 638 | 362 581 |
| P75 | 304 422 | 276 557 | 393 921 | 443 193 |

¹ Studiemedel var det enda studiestöd som fanns för åldersgruppen under 2016. Studiestartsstödet infördes 2017.

Andelen kvinnor som studerade vid komvux var totalt sett 71 procent och var något lägre i gruppen som inte hade studiemedel. Andelen utrikes födda var 64 procent både bland dem som inte hade och bland dem som hade studiemedel. Distansstudier var dock något vanligare bland dem som studerade utan studiemedel. Av dessa studerade 24 procent på distans, vilket kan jämföras med 16 procent av dem som hade studiemedel.

⁸ Materialet från Statistiska centralbyrån inhämtades ursprungligen för rapporten Vad påverkar andelen som använder studiemedel? CSN (2018b).

De som studerade vid *folkhögskola* hösten 2016 och var minst 40 år gamla var knappt 8 000 personer, varav 6 300 studerade utan att ha studiemedel (79 procent). Av samtliga var 74 procent kvinnor och andelen kvinnor var något lägre bland dem som inte hade studiemedel. De som studerade utan studiemedel var betydligt äldre än de som hade studiemedel och en hög andel var äldre än 60 år.

En hög andel, 68 procent, av dem som studerade utan studiemedel studerade på deltid, jämfört med bara 18 procent av dem som hade studiemedel. De som studerade utan att ha studiemedel var till stor del födda i Sverige medan ungefär hälften av dem som hade studiemedel var utrikes födda. Man kan anta att studierna hade olika syfte för utrikes- respektive inrikesfödda personer. Studierna för personer födda i Sverige var sannolikt oftare studier på fritiden medan utrikesfödda troligen oftare hade studierna som huvudsyssla och att de framför allt studerade svenska.

Den genomsnittliga löneinkomsten var låg både bland dem som studerade utan studiemedel och dem som studerade med. Den genomsnittliga inkomsten i form av lön var 135 000 kronor bland dem som studerade utan studiemedel. Medianinkomsten var dock bara 8 800 kronor, vilket tyder på relativt stora inkomstskillnader i studerandegruppen.⁹ De som hade studiemedel hade en genomsnittlig inkomst i form av lön på 93 400 kronor.

Vid *yrkeshögskolan* studerade 6 700 personer som var 40 år eller äldre under andra halvåret 2016. Av dessa studerade 3 000 utan att ha studiemedel och 3 700 hade studiemedel. Av de studerande var 64 procent kvinnor. Andelen kvinnor var högre bland dem som fick studiemedel än bland dem som studerade utan.

Att studera på deltid är lite ovanligare inom yrkeshögskolan än inom andra skolformer. Deltidsstudier var ändå relativt vanligt bland dem som studerade utan studiemedel (47 procent), medan de som hade studiemedel oftast studerade på heltid (12 procent studerade på deltid). På samma sätt var distansstudier vanligt bland dem som inte fick studiemedel, 61 procent studerade på distans, vilket kan jämföras med ungefär en fjärdedel av dem som hade studiemedel. Den genomsnittliga löneinkomsten var 279 000 kronor för dem som inte hade studiemedel och 123 000 för dem som hade studiemedel.

De som var utrikes födda utgjorde 23 procent av de studerande, med en liten övervikt för dem som inte hade studiemedel.

Även bland de 38 700 personer 40 år eller äldre som studerade vid *högskola eller universitet* under andra halvåret 2016 var andelen kvinnor hög – 72 procent. Av samtliga som studerade hade 22 procent studiemedel och 78 procent hade det inte. Andelen kvinnor var lägre bland dem som inte hade studiemedel (71 procent) än bland dem som hade studiemedel (77 procent). Uppgifter visar att

⁹ Till löneinkomsten ska dock läggas de pensioner de studerande eventuellt har.

andelen som återkommer i studier är högst bland kvinnorna, där ungefär hälften återkommer i studier, jämfört med en tredjedel av männen¹⁰, något som kan påverka könsfördelningen bland dem som är över 40 år.

En så hög andel som 84 procent av dem som inte hade studiemedel studerade på deltid, medan ungefär en fjärdedel av dem som använde studiemedel gjorde det. De som studerade på högskolan utan studiemedel tjänade i genomsnitt 340 000 kronor under året, vilket var betydligt mer än den inkomst de hade som fick studiemedel, vilka i genomsnitt tjänade 119 800 kronor. Både omfattningen på studierna och de studerandes inkomster tyder på att den som studerar utan studiemedel gör det parallellt med sitt arbete, antingen på arbetstid eller på fritiden.

Andelen som var födda i Sverige var vidare något högre bland dem som inte hade studiemedel och andelen som bedrev distansstudier likaså, jämfört med dem som studerade med studiemedel.

Sammanfattning – deltidsstudier mycket vanligt bland dem som inte har studiemedel

För att sammanfatta resultaten så tyder inkomsterna för de äldre som studerar utan studiemedel vid högskola och yrkeshögskola på att de ofta är yrkesarbetande. Studierna bedrivs därmed ofta vid sidan av arbetet.

Inkomsterna är betydligt lägre för dem som studerar vid komvux och folkhögskola. Vid komvux har en hög andel utländsk bakgrund. Vid folkhögskola är många av de som studerar utan att ha studiemedel pensionärer eller studerar för sitt eget intresse eller nöjes skull.

De som studerar utan att ha studiemedel studerar vidare väldigt ofta på deltid. Inom flera skolformer är det också en hög andel som studerar på distans. Den kvinnliga dominansen bland äldre som studerar är genomgående hög, oavsett hur studierna finansieras.

6.2 Vilka studerar med studiestöd och hur används stödet?

Vilka studier bedriver de som studerar med studiestöd som är 40 år eller äldre?

I detta avsnitt övergår vi till att titta på dem som studerar med studiestöd som är 40 år eller äldre. Med utgångspunkt i CSN:s enkätundersökning från hösten 2017 kan vi titta på vad de studerande använder studiemedlen till, hur man använder studiemedlen och hur man resonerar i övrigt.

Enkätundersökningen genomfördes hösten 2017. Det var 301 studerande som hade studiemedel som besvarade enkäten varav 73 procent var kvinnor och 27 procent var män.¹¹

¹⁰ Högskoleverket (2012).

¹¹ CSN (2018a). Svaren avser de personer som hade studiemedel. Egna bearbetningar har gjorts av materialet.

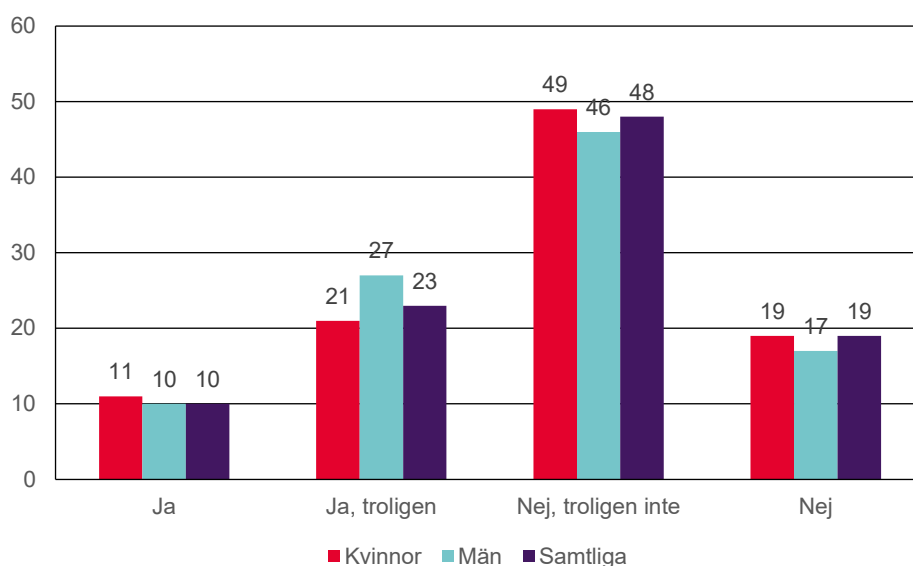
Bland de studerande som hade studiemedel var det, precis som bland dem som studerade utan att ha studiemedel, flest som studerade på eftergymnasial nivå. De flesta av de svarande studerade på en samhällsvetenskaplig utbildning, följt av lärarutbildning eller pedagogik, samt utbildning inom hälso- och sjukvårdsområdet. Majoriteten studerade på ett program eller på en yrkesutbildning. Vidare studerade 33 procent helt eller delvis på distans. De flesta, 88 procent, studerade på heltid.

Vad betyder möjligheten att få studiemedel för att studier ska påbörjas?

För hur hög andel av dem som studerar med studiemedel bidrar stödet till att de påbörjade sina studier? Det är en svår fråga, men samtidigt en viktig fråga eftersom ett mål för studiemedlen är att de ska rekrytera kvinnor och män till studier.

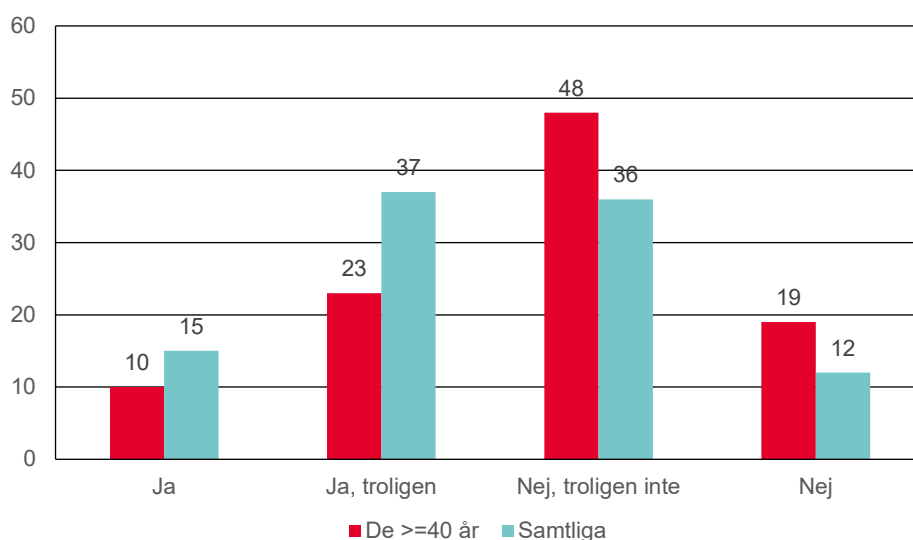
Av dem som var minst 40 år och hade studiemedel var det 67 procent som svarade ”nej” eller ”nej, troligen inte” på frågan om de hade börjat studera, även om det inte hade funnits statligt studiestöd då de började. Dessa kan anses vara rekryterade av studiemedlen.

Svar på frågan: Om det inte hade funnits statligt studiestöd då du började studera, hade du ändå börjat? Studerande 40 år eller äldre, fördelat efter kön, 2017



Andelen överstiger med viss marginal de 48 procent av samtliga studiemedelstagare som svarade likadant. Siffrorna kan tolkas som att äldre studerande är mer beroende av studiemedel för att påbörja studier än yngre studerande. Samtidigt ska vi minnas att äldre studerande använder studiemedel i mindre utsträckning ju äldre de blir, det vill säga att andelen som studerar utan att ta studiemedel ökar med åldern på de studerande.

Svar på frågan: Hade du börjat studera även om det inte hade funnits statligt studiestöd?
Studiemedelstagare som är minst 40 år, jämfört med samtliga studiemedelstagare, 2017



I en studie från 2016 konstaterar CSN att de kvinnor som studerade med studiemedel i högre åldrar ofta hade ett arbete när de påbörjade sina studier och därmed studerade för att vidareutbilda sig, inte sällan inom utbildnings- eller vårdsektorn. Männerna som studerade var oftare arbetslösa när de började studera och deras studier var spridda över flera olika branscher.¹²

Hur används studiemedlen från och med 40 års ålder?

Av dem som var 40 år eller äldre och studerade med studiemedel var det hälften som angav att de arbetade parallellt med studierna. Andelen var högre i denna åldersgrupp än bland samtliga. Av dessa arbetade 66 procent inom det område de utbildade sig eller inom ett närliggande område, vilket var i linje med situationen för samtliga som arbetade vid sidan av sina studier.

En högre andel av de äldre – 36 procent – arbetade för att ha råd att studera, jämfört med samtliga studiemedelstagare, där andelen var 26 procent. En något högre andel av de som är äldre tyckte att arbetet inverkade på studierna, vilket 51 procent svarade att det gjorde. Av dessa var det hela 39 procent som tyckte att arbetet inverkade negativt på studierna, vilket kan jämföras med 35 procent av samtliga som arbetade. Av dem som var 40 år eller äldre bedömde 5 procent att arbetet bidrog till att de blev mer än en termin försenade i studierna.

Av dem som studerade med studiemedel som lite äldre var det 21 procent som fick ekonomiskt stöd från en partner under studietiden, vilket kan jämföras med 8 procent av samtliga studerande med studiemedel. Däremot var det en betydligt lägre andel, bara 1 procent, som fick ekonomiskt stöd från föräldrarna. Av alla studiemedelstagare fick 12 procent ekonomiskt stöd från sina föräldrar.

¹² CSN (2016a).

Boendet står för en stor del av kostnaderna för de äldre som studerar. Det var hela 54 procent som angav att deras del av boendekostnaden översteg 5 000 kronor. Det kan jämföras med att 27 procent av samtliga som hade studiemedel hade en så hög kostnad för sitt boende.

Hälften av de studerande anger att de skulle klara av att betala en oförutsedd utgift på 12 000 kronor utan att be andra om hjälp, vilket var något lägre än bland samtliga.

Av de studerande som hade studiemedel tyckte 68 procent att studietempot var lagom. Andelen som tyckte att tempot var för högt – 23 procent – var högre än andelen – 9 procent – som tyckte att det var för lågt.

Hur nöjda med ekonomin är de som studerar senare i livet?

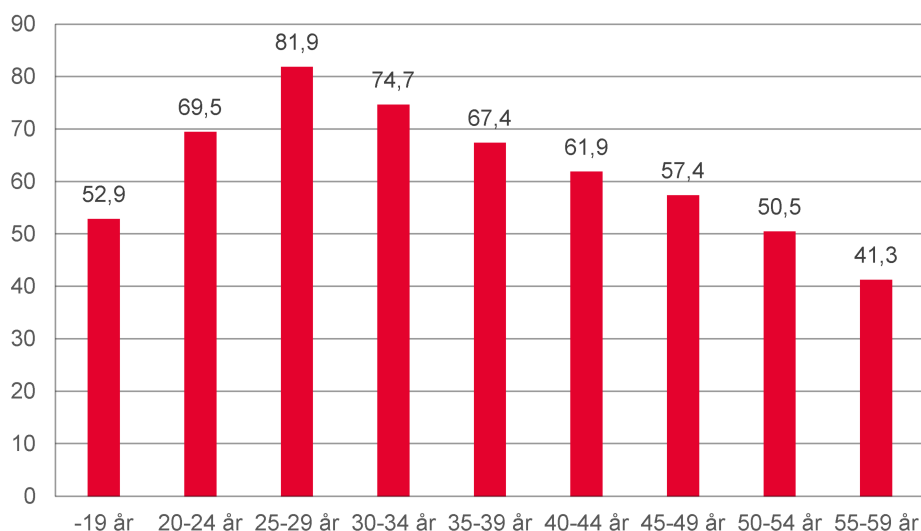
”Ganska bra” svarade 35 procent av dem som var 40 år eller äldre som besvarade på frågan om hur de tyckte att ekonomin var. Hela 48 procent ansåg istället att ekonomin var ganska dålig, dålig eller mycket dålig. Andelen som tyckte ekonomin i någon utsträckning var dålig var högre än för samtliga som studerade med studiemedel.

Av alla studiemedelstagare ansåg 73 procent att studiemedlen täckte minst 75 procent av deras utgifter. Således svarade 27 procent att studiemedlen täckte mindre än så. Bland dem som är minst 40 år var det istället 46 procent som ansåg att studiemedlen täckte mindre än 74 procent av levnadsomkostnaderna och därmed 54 procent att de täckte 75 procent eller mer.

Är äldre studerande särskilt tveksamma till lån?

Benägenheten att både ta studiemedel och studiemedlens lånedel är högst bland dem som är 25–29 år gamla. Bland dessa var lånebenägenheten 81,9 procent under 2018. Lånebenägenheten minskar sedan med stigande ålder och är i åldrar över 50 år lägre än den är för dem som är högst 19 år.

Andel av dem som studerar med studiemedel som även tar lån, 2018



I undersökningen Lånebenägenhet bland studerande med studiemedel har CSN närmare analyserat vad lånebenägenheten beror på. I studien förklarades lånebenägenheten med hjälp av både beskrivande data och en logistisk regressionsanalys.¹³

I regressionsanalysen får inte ålder någon framträdande position som förklarande faktor för lånebenägenheten, det vill säga ålder betyder mindre än flera andra faktorer. Den studerandes egen inkomst uppvisar ett starkare samband med lånebenägenheten än ålder, liksom studiernas omfattning (heltids- eller deltidstudier). Den som studerar på deltid och har hög inkomst har lägre sannolikhet att ta lån.

I den deskriptiva delen av undersökningen diskuteras orsakerna till att de som är 40 år eller äldre mer sällan tar lån än de som är 25–35 år. Att lånebenägenheten varierar mellan studiemedelstagare i olika åldrar kan både bero på att studerande i olika åldrar har olika inkomstkällor och på att de har olika utgifter.¹⁴ Yngre studerande har ofta lägre utgifter för framför allt boende. En relativt hög andel yngre bor också kvar hemma eller får ekonomiskt stöd från sina föräldrar. De har inte heller barn i lika hög utsträckning som äldre studerande. Samtliga dessa faktorer kan göra att fler klarar sig utan att ta lån.

Studerande som är 40 år eller äldre har å sin sida ofta familj och barn, vilket kan innebära högre utgifter. Äldre studerande har dessutom i genomsnitt högre boendekostnader. Trots dessa utgiftsposter lånar äldre alltså i lägre utsträckning. Det kan dels bero på att äldre arbetar mer än yngre, dels på att många äldre får ekonomiskt stöd från en partner. Dessutom kan äldre studerande ha haft studielån sedan tidigare och vara mindre attraherade av att få en ny studieskuld eller påspädning av den befintliga, för vilken återbetalningstiden också blir ganska kort. Ett antal studiemedelstagare som är 47 år eller äldre kan också sakna rätt att låna.

Studerande i den mellanliggande åldersgruppen, där lånebenägenheten är högst, har oftast lämnat föräldrahemmet. Många har också hunnit skaffa familj. Detta innebär att utgifterna kan ha ökat samtidigt som stödet från föräldrarna ofta har minskat. I denna åldersgrupp är det inte heller lika vanligt med ekonomiskt stöd från en partner som bland de äldsta.

Mer arbete och stöd från en partner kan kompensera för att studiemedlen upplevs otillräckliga

Sammanfattningsvis minskar användningen av studiestöd för varje år som de studerande blir äldre. Även låntagandet minskar och lånebenägenheten är låg i

¹³ CSN (2017).

¹⁴ Uppgifterna om studerandes inkomster och utgifter är hämtade från enkätundersökningar riktade till studerande, se CSN (2016b).

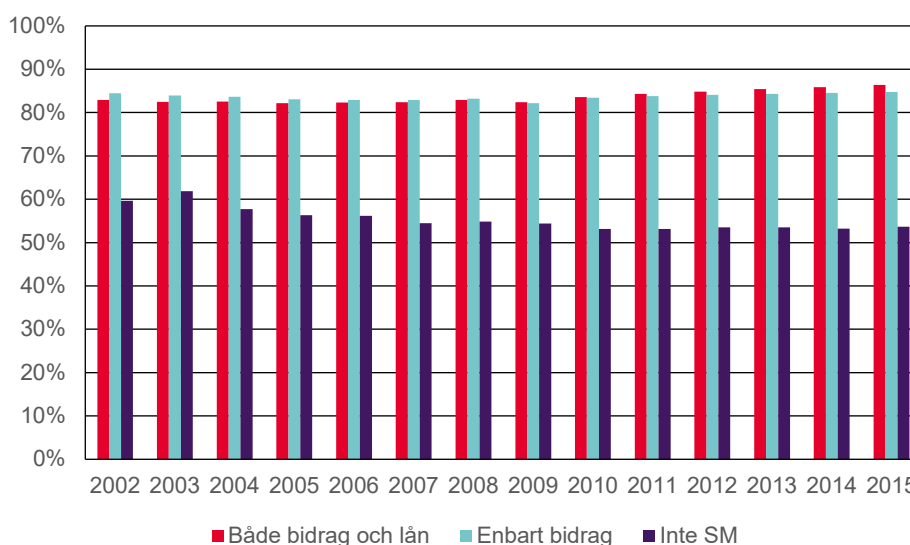
den äldsta studerandegruppen. De studerande som ändå tar lån tycker dessutom att studiemedlen räcker dåligt. De kompenserar studiemedlens tillräcklighet med att arbeta mer och genom att få mer ekonomiskt stöd från en partner.

Trots studiemedlens otillräcklighet är studiemedlen dock viktiga för att äldre studerande ska börja studera – 67 procent av studiemedelstagarna svarade ”nej” eller ”nej, troligen inte” på frågan om de hade börjat studera, även om det inte hade funnits statligt studiestöd då de började. Dessa kan anses vara rekryterade av studiemedlen.

7. Hur är genomströmningen för äldre studerande och vilken påverkan har studiestödet?

Högskolestuderande som har studiemedel har en betydligt högre prestationsgrad, det vill säga antalet avklarade poäng per tidsenhet, än de som inte har studiemedel.¹⁵ Eftersom äldre studerande mer sällan än yngre har studiemedel kan det befaras att äldres prestationer är sämre än yngres.

Högskolestuderandes prestationsgrad höstterminerna 2002–2015, fördelat efter studiemedelsanvändning¹



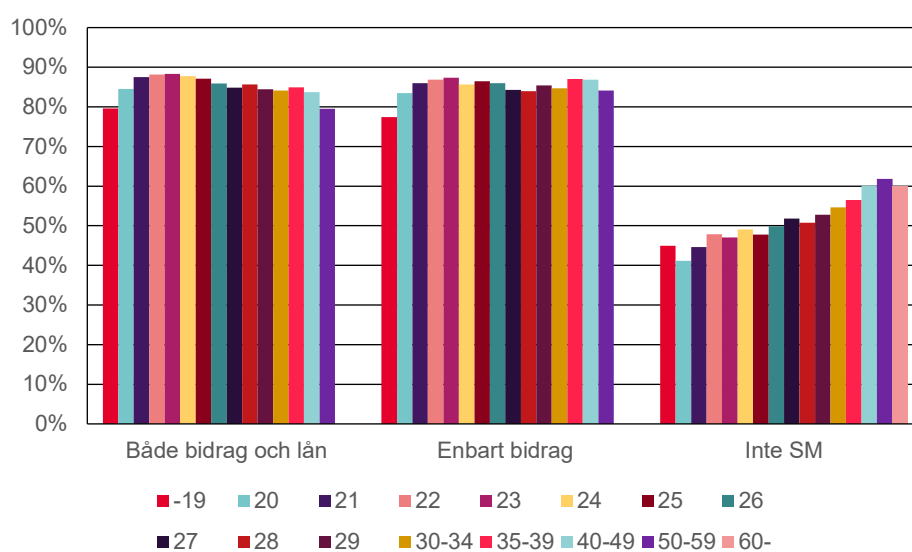
¹ Källa: SOU 2018:73

De äldre som studerar utan att ha studiemedel har dock högre prestationsgrad än yngre som inte har studiemedel.¹⁶ Detta förhållande kan antas jämna ut skillnaden mellan äldre och yngre studerande.

¹⁵ SOU 2018:73.

¹⁶ Ibid.

Högskolestuderandes prestationsgrad (exklusive inresande), i olika åldrar efter studiemedelsanvändning, höstterminen 2015¹



¹ Källa: SOU 2018:73

Är resultaten från högskolestudier – den enda skolform där vi har säkerställda resultat – generaliserbara även för andra skolformer, det vill säga presterar även de som studerar i andra skolformer bättre om de har studiestöd? Det finns inga data som beskriver studieprestationerna för dem som studerar vid komvux, folkhögskola eller yrkeshögskola där man skiljer på dem med och dem utan studiemedel. Det går dock att anta att förhållandet är detsamma inom även dessa skolformer, det vill säga att studiestödstagare presterar betydligt bättre än de som inte har studiestöd. Personer som har studiestöd studerar oftare på heltid än de som inte har studiestöd, vilket är en mycket viktig faktor. De studerar dessutom något oftare på plats istället för på distans. Den som har studiestöd måste också prestera ett visst antal kurser med godkänt resultat för att kunna få studiestöd på nytt. Dessa faktorer bidrar till att studieeffektiviteten, eller genomströmningen, kan antas vara högre bland dem som har studiestöd än bland dem som inte har det och därmed till att den är lägre bland äldre studerande.

8. Hur klarar de som studerar i högre ålder att återbetala sina lån?

Låntagare som är 40 år eller äldre när de tar sina lån får lite kortare återbetalningstid än övriga eftersom lånen ska betalas tillbaka till och med det år då låntagaren fyller 60 år.¹⁷ Bara ett mindre antal låntagare har hittills nått 60 års ålder, det vill säga den ålder då lånet normalt ska vara återbetalat, utan att ha

¹⁷ En höjning av åldersgränsen för studielån liksom för återbetalningstiden och åldern för avskrivning har aviserats i promemorian Bättre studiestöd till äldre. U/2019/04318/UH.

betalat tillbaka sitt lån. I rapporten *Äldre med annuitetslån – Höga årsbelopp*¹⁸ belyser CSN hur det går för dessa låntagare med återbetalningen.

De låntagare som i dagsläget är 60 år eller äldre utgjorde 2017 bara 0,2 procent av alla låntagare med annuitetslån. De har ofta relativt små skulder kvar att betala. Det är dock vanligt att de får höga årsbelopp, eftersom de är i slutet av sin återbetalningstid. Det är också vanligt att de inte betalar in det ursprungligen debiterade beloppet i sin helhet, något som leder till att återbetalningen förskjuts ytterligare.

Det är vanligare att få nedsatt årsbelopp bland de äldre låntagarna och många får det flera år i rad. Främst är det låntagare med årsbelopp i de högsta beloppintervallen som söker och beviljas nedsättning.

Bara ett fåtal låntagare har nått åldern 68 år, det vill säga den ålder då studieskulden kan skrivas av.

9. Vilka avvägningar måste göras när det handlar om att ge studiestöd till äldre?¹⁹

Det finns goda skäl för samhället att subventionera studier och utbildning. Studiestöd bidrar till att avkastningen på utbildning ökar och därmed även till att fler väljer att studera.

Det finns faktorer som innebär att värdet av utbildning inte blir så stort för dem som studerar som det skulle kunna bli. En lönestruktur med relativt små löneskillnader och ett progressivt skattesystem är faktorer som sänker avkastningen av utbildning. En fungerande marknad för lån till studerande riskerar att utebli, så att lån enbart ges till dem med ekonomiska förutsättningar eller till studerande med studieval som har utsikter att ge god ekonomisk avkastning. Det finns även så kallade externa effekter, såsom högre tillväxt, bättre hälsa eller lägre brottslighet, som följer av en välutbildad befolkning, men som inte beaktas i personers val.²⁰

Forskning visar att statliga insatser, till exempel i form av studiestöd, fungerar bättre om de genomförs tidigare i människors liv än om de genomförs senare. Det beror bland annat på att avkastningen av att studera senare i livet är lägre dels på grund av att den som studerar förlorar högre inkomster under studierna, dels på grund av att arbetslivserfarenhet före studierna värderas lägre på arbetsmarknaden, samt på att tiden i yrkeslivet blir kortare efter studierna.²¹ Det kan även förekomma en undanträngning, det vill säga att äldre som studerar kan ta platser som annars skulle ha tillfallit yngre studerande. Om ett

¹⁸ CSN (2019).

¹⁹ Avsnittet publiceras i princip oförändrat jämfört med avsnitt 2.2 Utgångspunkter för att ge studiestöd till äldre studerande i promemorian *Bättre studiestöd till äldre*. U/2019/04318/UH.

²⁰ Björklund m.fl. (2010).

²¹ Ibid.

förmånligt studiestöd erbjuds till äldre kan det även påverka yngres val av studier. Förmånliga stöd för äldre kan få yngre att skjuta på sina studier.

Detta utesluter inte att studiestöd ändå kan ges för utbildning i högre åldrar, särskilt om det har satsats för lite tidigare eller om det ges till dem som gjort felaktiga val. Även förändrad efterfrågan på arbetskraft kan vara skäl för sådana satsningar. Avkastningen av en satsning på sådan vidareutbildning kan fortfarande vara god²², särskilt om den riktas till familjer med låga inkomster.²³ De flesta forskningsresultat tyder på att satsningar blir mest framgångsrika om de görs riktade gentemot yrkesutbildning. Stenberg och Westerlund kommer dock fram till att även generell utbildning vid komvux ger individen en bättre beredskap att klara förändringar på arbetsmarknaden.²⁴

Det svenska studiestödet, som genom studiemedlen består av en bidragsdel och en frivillig lånedel, utgör i sig ett argument för att inte låta studiestödet för utbildning av äldre personer bli alltför omfattande. Ett av studiestödets mål är att det ska ha en god effekt på samhällsekonomin över tiden, något som hittills mestadels har tolkats som att de lån som tas ska betalas tillbaka fullt ut.²⁵ De låntagare som tar studiemedlens lånedel måste därför ges en rimlig möjlighet att återbetala sitt lån. Även om hela värdet av studierna sätts i relation till de pengar som satsas från samhällets sida, måste relationen mellan samhällets insatser och det samhällsekonomiska värdet av utbildningen åtminstone vara jämförbart. Om studielån ska ges till äldre studerande finns det därmed goda argument för att de måste kunna betalas tillbaka.

Det finns olika sätt att förbättra förutsättningarna att lån återbetalas i sin helhet, även om de ges till äldre. Ett indirekt sätt är att begränsa möjligheten att ge lån till äldre, vilket innebär att skuldsättningen begränsas. Detta sker i dag genom den så kallade lånetrappan.²⁶ Ett annat sätt är att höja åldern för återbetalningen av lånen, så att låntagarna får fler år på sig att återbetala studieskulder innan de skrivs av. Ytterligare ett sätt kan vara att ge äldre studerande mer bidrag och mindre lån.

Samtliga alternativ har såväl för- som nackdelar. En justering av lånetrappan gör att det blir lättare att ta lån och att studera i högre åldrar, men innebär att det samtidigt blir svårare att återbetala de lån som tas. En höjd återbetalningsålder ger längre tid att betala på lånet, men en höjd ålder för avskrivning av lån riskerar att främst drabba låntagare som inte har kunnat återbetala sin studieskuld på grund av att de haft låg inkomst. Mer bidrag och mindre lån gör

²² Stenberg, A. och Westerlund, O. (2015a).

²³ Björklund m.fl. (2010).

²⁴ Stenberg, A. och Westerlund, O. (2015b).

²⁵ Prop. 2019/20:1 Utgiftsområde 15.

²⁶ Lånetrappan begränsar rätten att ta lån till ett visst antal veckor per ålder. Den som är 47 år kan låna i 220 veckor. Därefter minskar möjligheten att ta lån till högst 40 veckor för den som fyller 56 år. Tidigare tagna lån räknas in i antalet veckor som kan beviljas. Lån tagna på grundskolenivå räknas dock inte in och lån tagna på gymnasienivå räknas med hälften av det faktiska antalet veckor. Den som har slutbetalat en tidigare studieskuld anses inte ha några veckor med lån.

studier attraktiva, men riskerar samtidigt att översubventionera utbildning för äldre. Det kan innebära att insatsen inte blir samhällsekonomiskt lönsam eller till att studier senareläggs.

Referenser

- Björklund m.fl. (2010)., Björklund, A.; Fredriksson, P.; Gustafsson, J-E och Öckert, B. Den svenska utbildningspolitikens arbetsmarknadseffekter: vad säger forskningen? IFAU, rapport 2010:13.
- CSN (2016a). Studiemedel till äldre studerande. En uppföljning av höjda åldersgränser. CSN, rapport 2016:1. Dnr 2015-219-7515.
- CSN (2016b). Studerandes ekonomiska och sociala situation 2015. CSN, rapport 2016:2. Dnr 2016-219-1333.
- CSN (2017). Lånebenägenhet bland studerande med studiemedel. CSN, rapport 2017:4. Dnr 2017-219-5265.
- CSN (2018a). Studerandes ekonomiska och sociala situation 2017. CSN, rapport 2018:3. Dnr 2018- 219-2451.
- CSN (2018b). Vad påverkar andelen som använder studiemedel? CSN, rapport 2018:10, dnr 2018-213-15291.
- CSN (2019). Äldre med annuitetslån – Höga årsbelopp. CSN, rapport 2019:8, dnr ADM/2019:458.
- Ellström, Gustafsson, Larsson. (1996) Livslångt lärande. Studentlitteratur.
- Högskoleverket (2012). Studenternas studiemönster och totala studietider. Rapport 2012:2 R.
- Nordström, Emelie (2018). Jobbskaparna larmar! Kompetensbristen ökar. Rekryteringsnekäten 2018. Svenskt Näringsliv.
- Promemorian Bättre studiestöd till äldre. U/2019/04318/UH.
- Prop. 2019/20:1. Budgetpropositionen för 2020. Utgiftsområde 15.
- Riksrevisionen (2016). Det livslånga lärandet inom högre utbildning. RIR 2016:5.
- SOU 2018:73. Studiemedel för effektiva studier. Slutbetänkande av Utredningen om tryggare och effektivare studier.
- Stenberg, A. och Westerlund, O. (2015a). Flexibility at a cost – Should governments stimulate tertiary education for adults? Working Paper 2/2015. Swedish Institute for Social Research (SOFI).
- Stenberg, A. och Westerlund, O. (2015b). Kunskapslyft för arbetslösa genom generell utbildning i stället för yrkesinriktade program. *Ekonomisk debatt*. Nr. 1 2015.

Vi gör studier möjligt.

The logo for CSN (Centrala Studietoget) is located in the bottom right corner. It consists of a red right-angled triangle pointing towards the top right, with the letters 'CSN' in white, bold, sans-serif font positioned inside the triangle.

CSN